

OD ZNANOSTI DO LITERATURE

»Človek ne more izreči svoje misli,
ne da bi mislil svoje besede.«

Bonald

FRANCOSKE FAKULTETE imajo uradni seznam družboslovnih in humanističnih znanosti, ki so del priznanega učnega načrta, s tem pa na neki način omejujejo specializiranost diplom, ki jih izdajajo. Lahko postanete doktor estetike, psihologije, sociologije, ne pa heraldike, semantike ali viktimologije. Tako institucija uveljavlja svoje delitve in klasifikacije in s tem neposredno določa naravo človeške vednosti, natančno tako kakor jezik [*langue*], ki nas s svojimi »obveznimi rubrikami« (in ne zgolj z izključevanji) sili, da mislimo na določen način. Drugače povedano, znanosti (s to besedo bomo v nadaljevanju razumeli vse družboslovne in humanistične znanosti) ne opredeljujejo ne njena vsebina (ki je velikokrat slabo razmejena in nestanovitna), ne njena metodologija (ki je v različnih znanostih različna: kaj imata skupnega zgodovina in eksperimentalna psihologija?), ne njena morala (ne resnost ne doslednost nista izključni domeni znanosti), ne njen način komunikacije (znanost je, enako kakor vse drugo, natisnjena v knjigah). Opredeljuje jo zgolj njen *status*, se pravi njena družbena determiniranost: predmet znanosti je sleherni tema, za katero družba meni, da jo je vredno prenašati na naslednje rodove. Na kratko: znanost je to, kar poučujemo.

Literatura ima vse sekundarne značilnosti znanosti, se pravi vse tiste attribute, ki ne tvorijo njene definicije. Njena vsebina je enaka vsebini znanosti: zagotovo ni niti ene same znanstvene teme, ki je

v nekem trenutku ne bi obravnavala univerzalna literatura. Svet dela je totalni svet, kjer se zgodi vsa vednost (sociološka, psihološka, zgodovinska). Zato literatura za nas pomeni veliko kozmogonično enotnost, v kateri so uživali stari Grki, danes pa nam jo razdrobljenost naših znanosti odreka. Poleg tega je literatura, enako kakor znanost, metodična: ima lastne raziskovalne programe, ki so v različnih šolah v različnih obdobjih različni (sicer pa isto velja za znanstvene raziskovane programe), lastna preiskovalna pravila, včasih celo eksperimentalne težnje. Literatura ima, enako kakor znanost, lastno moralo, svoj način, kako iz predstave, ki jo ima o lastni biti, izvleče pravila svojega delovanja, zaradi česar je njeno delovanje podrejeno nekakšnemu duhu absolutnega.

Znanosti in literaturi je skupno še nekaj – hkrati pa ju to tudi najbolj ločuje: obe sta diskurza (kar je dobro izražala antična ideja *logos*), vendar govorice [*langage*], ki ju obe vzpostavlja, ne prevzemata – oziroma je ne izrekata – enako. Za znanost je govorica zgolj orodje, ki ga je najbolje narediti čim bolj transparentno, čim bolj nevtralno, ga podrediti znanstveni snovi (operacijam, hipotezam, rezultatom), saj naj bi ta obstajala zunaj govorice in pred njo. Na eni strani in *najprej* obstaja vsebina znanstvenega sporočila, ki je vse, na drugi strani in *naknadno* pa verbalna oblika, ki naj to vsebino izrazi in ki je nič. Ni naključje, da je skupni razcvet empirizma, racionalizma in religijskih dokazov (z reformacijo), se pravi znanstvenega duha (v zelo širokem pomenu izraza), od 16. stoletja naprej spremljalo nazadovanje avtonomije govorice, ki je bila odrinjena na raven orodja ali »leporečja«. Za primerjavo: v srednjem veku je človeška kultura v podobi *Septeniuma* v skoraj enaki meri obsegala skrivnosti govora [*parole*] in skrivnosti narave.

Za literaturo, vsaj za tisto, ki je izšla iz klasicizma in humanizma, pa govorica ne more več biti zgolj priročno orodje ali razkošno okrasje družbene, čustvene ali poetične »realnosti«, ki je obstajalo pred literaturo in ki naj bi ga ta, podredno, izražala, če le uboga nekaj stilskih pravil. Govorica je bit literature, njen svet: vsa literatura je vsebovana v aktu pisanja in ne več aktu »mišljenja«, »slikanja«, »pripovedovanja«, »občutenja«. S tehnične perspektive, če upoštevamo definicijo Romana Jakobsona, »poetično« (se pravi

literarno) označuje vrsto sporočila, ki ima za objekt svojo lastno formo in ne svoje vsebine. Z etične perspektive literatura zgoj s tem, da se posreduje skozi govorico, povzroča razpad ključnih konceptov naše kulture, med katerimi je v prvi vrsti »realno«. S politične perspektive pa je literatura revolucionarna, ker trdi in pokaže, da nobena govorica ni nedolžna, saj uporablja to, čemur bi lahko rekli »integralna govorica«. Zato je danes literatura edina v celoti odgovorna za govorico. Znanost namreč govorico sicer potrebuje, vendar v nasprotju z literaturo ni *v* govorici. Prvo poučujemo, se pravi izjavljamo in prikazujemo; druga se bolj izvaja kakor prenaša (poučujemo le njeno zgodovino). Znanost govorimo, literaturo pišemo; prvo vodi glas, druga sledi roki: obeh ne vodi isto telo in zato tudi ne ista želja.

Nasprotje med znanostjo in literaturo, ki se nanaša predvsem na način odnosa, ki ga ima vsaka od njiju do govorice – prva jo potlačuje, druga jo polno pripoznava –, je še posebej pomembno za strukturalizem. Ta beseda, ki je običajno vsiljena od zunaj, sicer trenutno zajema zelo različna, včasih celo nasprotujoča si ali sovražna delovanja in nihče si ne more vzeti pravice, da govori v njenem imenu. Od sodobnega »strukturalizma« je ohranila le najbolj specialno in zato tudi najbolj pertinentno različico – tako imenuje določen način analiziranja kulturnih del, ki izhaja iz metod sodobne lingvistike. To pomeni, da je strukturalizem, ki tudi sam izhaja iz lingvističnega modela, v literaturi, delu govorice, našel več kakor zgoj svoj priljubljeni objekt: še več, enak mu je. To naključje pa ne izključuje negotovosti, celo nekakšnega razdora, namreč odvisno od tega, ali želi strukturalizem do svojega objekta ohraniti znanstveno distanco ali pa, prav narobe, pristane na to, da analizo, katere nosilec je, ogrozi in izgubi v neskončnosti govorice, ki jo danes prenaša literatura – skratka, odvisno od tega, ali želi biti znanost ali pisanje.

Kot znanost se strukturalizem »najde« na vseh ravneh literarnega dela. Najprej na ravni vsebine oziroma, natančneje, na ravni forme vsebine, saj poskuša razkriti »jezik« pripovedi, njihove artikulacije, enote, logiko, ki jih povezuje drugo z drugo, se pravi splošno mitologijo, v katero je vključeno sleherno literarno delo. Nato na ravni forme diskurza: strukturalizem zaradi svoje metode pozornost

posveča zlasti klasifikacijam, redom, ureditvam. Glede na to, da ni kulture brez klasifikacije, je njegov ključni objekt taksonomija oziroma distributivni model, ki ga kot po sili usode vselej izraža sleherno človeško delo, institucija ali knjiga. Tudi diskurz oziroma tisti skupki besed, ki so večji od stavka, ima svoje organizacijske forme: tudi diskurz je klasifikacija, in to označevalna klasifikacija. Ugledni prednik literarnega strukturalizma, katerega vlogo običajno podcenjujemo ali jo zaradi ideoloških razlogov diskreditiramo, je na tem področju retorika, veliko prizadevanje sleherne kulture, da bi analizirala in klasificirala forme govora, pojasnila svet govorice. In nazadnje na ravni besed: stavek nima zgolj dobeseidnega ali denotiranega pomena, temveč je poln dodatnih označevanj. Beseda »literarni«, ki je hkrati kulturna referenca, retorični model, namerno dvoumno izjavljanje in enostavna enota denotacije, ima globino prostora, ta prostor pa je prav polje strukturne analize, katere projekt je precej obsežnejši od projekta stare stilistike, ki je v celoti temeljila na zmotni ideji »ekspresivnosti«. Literarno delo torej na vseh ravneh – na ravni argumenta, na ravni diskurza, na ravni besed – strukturalizmu ponuja podobo strukture, ki je povsem homologna (to dokazujejo sodobne raziskave) sami strukturi govorice. Strukturalizem, ki izhaja iz lingvistike, v literaturi najde objekt, ki tudi sam izhaja iz govorice. Tako je povsem razumljivo, da poskuša strukturalizem vzpostaviti znanost o literaturi oziroma, natančneje, lingvistiko diskurza, katere objekt je »jezik« literarnih form na različnih ravneh. Ta projekt je razmeroma nov, saj smo se literature doslej »znanstveno« lotevali le precej marginalno, prek zgodovine umetniških del, avtorjev, šol ali tekstov (filologije).

Projekt je morda res nov, ni pa zadovoljiv – ali vsaj ne zadosten. Ne dotika se dileme, o kateri smo govorili na začetku in na katero alegorično namiguje nasprotje med znanostjo in literaturo – s pogojem, da literatura prevzame lastno govorico, pisanje, znanost pa se ji ogiba – in trdi, da jo ima zgolj za orodje. Skratka, strukturalizem bo vselej le še ena »znanost« (vsako stoletje jih nekaj nastane, nekatere so zgolj prehodne), če mu v središče svojega delovanja ne bo uspelo postaviti prav subverzije znanstvene govorice, se pravi, če se mu ne bo uspelo »napisati«. Kako naj pod vprašaj ne postavi

prav tiste govornice, s katero spoznava govornico? Strukturalizem se lahko logično podaljša edinole tako, da se zlije z literaturo, pri čemer ta ni več »objekt« njegove analize, temveč dejavnost pisanja; torej tako, da odpravi iz logike izhajajočo razliko, po kateri je umetniško delo govornica-objekt, znanost pa meta-govornica. S tem pa postavi na kocko iluzorno privilegiranost, ki naj bi jo znanost kot suženjska govornica uživala.

Strukturalist se mora torej preobraziti v »pisatelja«, nikakor ne zato, da bi širil ali prakticiral »leporečje«, temveč zato, da prepozna pereče težave slehernega izjavljanja, kadar to ni več ovito v dobrohotni oblak povsem *realističnih* iluzij, po katerih je govornica zgolj posrednik misli. Ta preobrazba – ki je, treba je priznati, še precej teoretična – zahteva nekaj pojasnil ali pa pripoznanj. Za začetek: odnosov subjektivnosti in objektivnosti ali, drugače povedano, mesta subjekta v njegovem delu, ne moremo več misliti enako kakor v lepih časih pozitivistične znanosti. Objektivnost in rigo-roznost, značilnosti akademika, o katerih še zmeraj toliko slišimo, sta pravzaprav pripravljalni lastnosti, potrebni v času dela, zato ni nobenega razloga, da bi o njima dvomili ali ju opustili. Pač pa teh dveh značilnosti ne moremo prenesti na diskurz, razen z nekakšno čarovnijo, s povsem metonimičnim postopkom, ki združuje *previ-dnost* in njen diskurzivni učinek. Sleherno izjavljanje predpostavlja svoj lastni subjekt, pa naj se ta subjekt izrazi na videz neposredno, če denimo rečem *jaz*, ali posredno, če se označim z *on*, ali nič od tega, če uporabim brezosebno obliko. Pri tem gre za povsem gramatične stratageme, ki se spreminjajo le glede na način, kako se subjekt konstituira v diskurzu, se pravi, kako se teatralno ali fantazmatsko pokaže drugim; označujejo torej vse forme imaginarnega. Med njimi je najbolj varljiva privativna forma, prav tista, ki jo običajno uporabljamo v znanstvenem diskurzu, od koder je akademik izključen zavoljo objektivnosti. Izključena pa je vselej zgolj »oseba« (psihološka, emocionalna, biografska) in ne subjekt. Še več, subjekt se – če lahko tako rečemo – napolni z vsem izključevanjem, ki ga spektakularno nalaga lastni osebi, zato je objektivnost na ravni diskurza – ne smemo pozabiti, da gre za usodno raven – zgolj še eden izmed imaginarijev. V resnici bi se znanost lahko tveganjem imaginarnosti izognila edinole tako, da bi v celoti formalizirala

znanstveni diskurz (gre za diskurz humanističnih znanosti, saj je to pri drugih znanostih v veliki meri že narejeno). Razen seveda, če začne uporabljati ta imaginarij *ob polnem zavedanju*, to zavedanje pa je mogoče doseči le v pisanju: zgolj pisanje lahko izniči neavtentičnost [*mauvaise foi*], povezano s sleherno govorico, ki se ne zaveda same sebe.

Pisanje tudi edino – to je eden prvih pristopov k definiciji pisanja – izvaja govorico v celoti. Če znanstveni diskurz uporabljamo kot orodje misli, predpostavljamo, da obstaja nevtralnno stanje govorice, iz katerega naj bi – kot odkloni in okraski – izhajali specialni jeziki, denimo literarni ali pesniški jezik. To nevtralnno stanje imamo za referenčni kod vseh »ekscentričnih« govoric, ki naj bi bile zgolj njegovi pod-kodi. Ko se znanstveni diskurz poistoveti s tem referenčnim kodom, si prilasti oblast, ki jo mora spodbijati prav pisanje. Pojem »pisanja« namreč implicira idejo, da je govorica obsežen sistem, v katerem ni privilegiran, ali bolje, osrednji, noben kod, med različnimi oddelki pa vlada »nihajoča hierarhija«. Znanstveni diskurz je mnenja, da je sam višji kod; pisanje želi biti totalni kod, ki vsebuje sile lastnega uničenja. Zato lahko edinole pisanje razbije teološko podobo, ki jo vsiljuje znanost, zavrne pokroviteljski teror, ki ga širi nasilna »resnica« vsebine in argumentov, ter za raziskovanje odpre celotni prostor govorice, skupaj z logičnimi prevrati, mešanjem kodov, zdrsi, dialogi, s parodijami. Edinole pisanje lahko akademikovi samozavesti – kolikor »izraža« znanost – nasproti postavi to, čemur je Lautréamont rekel pisateljeva »skromnost«.

In nazadnje, med znanostjo in pisanjem je še tretja stopnja, ki jo mora znanost ponovno osvojiti: užitek. V civilizaciji, ki jo je monoteizem privadil na idejo Pregrehe, v kateri so vse vrednote nastale s kaznovanjem, ima ta beseda slabšalen prizvok. V njej je nekaj lahkotnega, trivialnega, pristranskega. Coleridge je dejal: »*A poem is that species of composition which is opposed to works of science, by purposing, for its immediate object, pleasure, not truth.*«* Ta izjava je

* Samuel Taylor Coleridge, *Biographia Literaria*, 1817: »Pesnitev je tiste vrste kompozicija, ki nasprotuje znanstvenemu delu, ker si za neposredni objekt izbira užitek, ne resnice.« [Opombe, označene z zvezdico, so opombe prevajalke oz. urednika.]